

УДК 631.115.003.13 (477.43)

Радченко А.А.,
голова правління
ПАТ «Аграрний фонд», м. Київ

Radchenko Andrii,
Chairman of the Board
of PJSC “Agrarian Fund”, Kyiv

ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРЕВАГИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Радченко А.А. Значення та переваги малого бізнесу в сільській місцевості. Функціонування малого бізнесу в економіці країни має низку суттєвих переваг. Дослідження питань розвитку сфери малого бізнесу в сільському господарстві зумовлює необхідність вивчення тенденцій і специфіки розвитку агропромислового комплексу. У статті розглянуто історичні аспекти еволюції малого бізнесу в аграрному секторі та критерії малого бізнесу. Окреслені переваги малого бізнесу з макроекономічної позиції та особливості сільськогосподарської діяльності в ринковій економіці. Проаналізовано основні проблеми скорочення виробленої продукції великими АПК. Обґрунтовано переваги малого бізнесу в аграрному секторі порівняно з великими агрохолдинговими компаніями. Досліджено функції малого бізнесу в економіці країни, які мають низку суттєвих переваг, що і зумовлює доцільність державного стимулювання та підтримки цього сектору національної економіки.

Ключові слова: малий бізнес, агробізнес, агропромисловий комплекс регіону, зайнятість сільського населення, механізм підтримки, кооперативні об'єднання.

Радченко А.А. Значение и преимущества малого бизнеса в сельской местности. Функционирование малого бизнеса в экономике страны имеет ряд существенных преимуществ. Исследование вопросов развития сферы малого бизнеса в сельском хозяйстве обуславливает необходимость изучения тенденций и специфики развития агропромышленного комплекса. В статье рассмотрены исторические аспекты эволюции малого бизнеса в аграрном секторе и критерии малого бизнеса. Указаны преимущества малого бизнеса с макроекономической позиции и особенности сельскохозяйственной деятельности в рыночной экономике. Проанализированы основные проблемы сокращения продукции крупными АПК. Обоснованы преимущества малого бизнеса в аграрном секторе сравнительно с большими агрохолдинговыми компаниями. Исследованы функции малого бизнеса в экономике страны, которые имеют ряд существенных преимуществ, и обуславливает целесообразность государственного стимулирования и поддержки данного сектора национальной экономики.

Ключевые слова: малый бизнес, агробізнес, агропромышленный комплекс региона, занятость сельского населения, механизм поддержки, кооперативные объединения.

Radchenko Andrii. Importance and benefits of small business in rural areas. The functioning of small business in the economy of the country has several significant advantages, the study of the development of small business in agriculture causes the need to study the trends and specifics of the development of agro-industrial complex. The need for small business development in the region's agriculture is determined by both economic and social factors. The most important point is ensuring the food security of the state. To date, overcoming rural unemployment and raising rural incomes in the regions is a key issue for agricultural development and the maintenance of peasants' lifestyles. Against the background of agricultural activity, there are negative trends, which are manifested in a decrease in the share of employed in rural areas, alienation of workers from the results of their work and income distribution. The gradual development of small business in agriculture is hampered by a number of problems of a legal, organizational and economic nature, which are based on the specificity of agricultural production, the crisis situation of the agro-industrial complex as a whole, the lack of support, and the small-scale nature of production. The economic and social feasibility and the viability of a small business in a market economy determine the need to overcome these problems on the basis of a comprehensive incentive for small agribusiness, which is carried out within the economic mechanism created to create the conditions for development of this industry. The article deals with the historical aspects of the evolution of small business in the agrarian sector and the criteria of small business. The advantages of small business from the macroeconomic point of view and features of agricultural activity in a market economy are outlined. The main problems of reducing the production of large agricultural products are analyzed. The advantages of small business in the agricultural sector over large agro-holding companies are substantiated. The functions of small business in the economy of the country, which have a number of significant advantages, are investigated, which determines the expediency of state stimulation and support of this sector of the national economy.

Key words: small business, agribusiness, agro-industrial complex of the region, employment of rural population, support mechanism, cooperative associations.

Постановка проблеми. Економічні реформи, які здійснюються в Україні, пов'язані з радикальною реструктуризацією народного господарства з формуванням нових підприємницьких структур. За таких умов саме багатогранність форм власності є обов'язковою та необхідною умовою подальшого розвитку ринкової економіки. Вирішення цього завдання безпосередньо пов'язане з розвитком підприємництва загалом та малого бізнесу в сільському господарстві зокрема.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній економічній літературі питання дослідження переваг малого бізнесу розглядаються багатьма вченими, такими як О. Благодарний, Б. Варналій, З. Варналій, З. Воронів, Т. Греджева, А. Гринюк, В. Грушко, Ю. Губені, М. Дем'яненко, Я. Жаліло, В. Збарський, В. Зіновчук, С. Кавтиш, О. Карпова, В. Кредісов, І. Ляшенко, І. Максименко, М. Малік, Т. Меркулова, В. Месель-Веселяк, Р. Рудик, С. Румянцева, О. Ткачук, В. Турчак, М. Хурса, Г. Цегелик, А. Чухно та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження малого бізнесу сільської місцевості як невід'ємної складової частини соціально-економічного розвитку регіону.

Малий бізнес – це не вид, не організаційно-правова форма, а розмір підприємства. Для того щоб визначити повний перелік можливих видів малого підприємства, необхідно включити в нього всі наявні види організацій незалежно від форми власності.

Відповідно до класифікації Господарського кодексу України та Податкового кодексу України в регіонах держави утворюються та функціонують підприємства за такими критеріями, як: вид суб'єкта підприємництва; обсяг річного доходу, еквівалент у євро за середньорічним курсом НБУ; середня кількість працівників за календарний рік.

Функціонування малого бізнесу в економіці країни має низку суттєвих переваг, що і зумовлює доцільність державного стимулювання та підтримку цього сектору національної економіки.

Так, А. Куденко [6] розглядає переваги малого бізнесу з позиції загальнодержавних інтересів, відзначаючи швидку реакцію на кон'юнктуру ринку, вирішення соціальних питань, створення конкуренції, активізацію структурної перебудови економіки. Ю.О. Гринів [4] відзначає високі темпи впровадження інновацій, загострення цінової конкуренції, можливість отримати значні податкові надходження. П. Друкер [1] до складу важливих переваг розвитку малого бізнесу відносить збільшення кількості власників, а в подальшому – формування середнього класу, а також зростання частки економічної активності населення. Більш комплексний підхід до проблеми демонструють Д. Бернадська та В. Волик В., виокремлюючи не тільки переваги загальноекономічного масштабу, але і переваги на рівні конкретного регіону.

Слід зазначити, що одна з переваг розвитку малого бізнесу з макроекономічної позиції – його активна протидія виникненню і розвитку монополістичних процесів в економіці регіону. Ця думка підтверджується тим, що в загальній кількості підприємств і організацій, розглянутих у розрізі сфер економічної діяльності, в окремих галузях представники малого бізнесу становлять значну частку загальної кількості організацій.

Також необхідно відмітити, що в основі вказаних переваг розвитку малого бізнесу лежить така перевага його специфічної властивості, як швидке реагування на кон'юнктуру ринку. Ця якість малого бізнесу зумовлена його малими масштабами як за кількістю працюючих, так і за обсягом діяльності. Внаслідок цього представниками малого бізнесу не доводиться в процесі прийняття рішення долати інертність на різних рівнях управління, що дає їм суттєві переваги у швидкості реагування на зміни кон'юнктури. Крім цього, малі масштаби діяльності не дають змоги оптимізувати обсяги прибутків за рахунок тих сфер діяльності, де продукція буде максимально затребувана, а норма прибутку вища.

Важливою перевагою розвитку малого бізнесу з макроекономічної позиції є вирішення з його допомогою соціальних питань. Тут є доцільним розглядати ситуацію з таких позицій, як: забезпечення зайнятості населення, забезпечення певного рівня заробітної плати за сферами економічної діяльності, а також надання малим бізнесом населенню цілого комплексу товарів і послуг, доступність яких має суттєвий вплив на вирішення соціальних питань у суспільстві. Соціальний аспект особливо актуальний для розвитку малого агробізнесу в межах функціонування економіки в сільській місцевості [5].

Аналіз історичних фактів з історії України показує, що виникнення, становлення і розвиток малого бізнесу в сільському господарстві перебуває в діалектичній єдності з процесами функціонування селянських господарств у межах аграрного сектору економіки України. На придворній землі велось підсобне господарство селян-кріпаків, що знаходилося в поміщицьких володіннях. Хутірські господарства, утворені у процесі столипінської реформи, також мали свої подвір'я. Відповідно до положень «Декрету про землю» (1917 р.) і «Про соціалізацію землі» (1918 р.) було визначено статус підсобного господарства в 20-ті роки минулого століття. У період колективізації членам колгоспів, а потім працівникам радгоспів та державних підприємств на селі були надані присадибні ділянки для ведення підсобного господарства і самозабезпечення продуктами харчування. Таким чином, сучасні особисті підсобні господарства населення еволюціонують від подвір'їв селянських господарств. У процесі аграрних реформ, переходу до багатуокладної ринкової економіки власне підсобне господарство узаконене як форма підсобної підприємницької діяльності, змінюється форма власності. При цьому, залишаючись натуральним, напівнатуральним і споживчим господарством, особисте підсобне господарство має можливість трансформуватися в інші форми господарювання, зокрема в селянські (фермерські) господарства. Надано право розширення ділянки за рахунок різних джерел, у тому числі купівлі-продажу, оренди землі, а також польового наділу.

Дослідження питань розвитку сфери малого бізнесу в сільському господарстві зумовлює необхідність вивчення тенденцій і специфіки розвитку агропромислового комплексу (АПК). Одна з умов успішного розвитку малого бізнесу в сільському господарстві – це облік його особливостей. Специфіка сільськогосподарського виробництва має виняткову важливість, оскільки зумовлює необхідність державного регулювання і підтримки цієї галузі.

До основних особливостей сільського господарства належать:

- використання землі в якості головного засобу виробництва, а також рослин і тварин, розвиток яких підпорядковується біологічним законам;
- сезонність виробництва і використання праці, що зумовлено розбіжністю часу виробництва, необхідного для отримання продукції, і робочого періоду, який коротший за тривалість;
- просторова зосередженість виробництва, об'ємний і швидкокопсувний характер продукції;
- сильна залежність від ринку промислових засобів виробництва і цін на них;

- особливості в розподілі праці, що вимагають оптимального поєднання галузей у складі сільськогосподарського виробництва тощо.

Зазначені особливості сільськогосподарської діяльності в ринковій економіці створюють об'єктивну основу виникнення специфіки кругообігу коштів у сільському господарстві, а саме:

- сповільнену оборотність на виробничій стадії;
- високу частку внутрішнього обороту готової продукції;
- необхідність створення у великих розмірах сезонних виробничих запасів;
- поступове і нерівномірне наростання витрат, що лише в кінці виробничого циклу завершується поверненням коштів;
- необхідність мати страхові резерви.

Оцінюючи роль і результативність аграрного сектору загалом, варто зупинитися на аналізі змін, що сталися у діяльності основних груп товаровиробників: на сільськогосподарських підприємствах та в господарствах населення. За досліджуваний період основні обсяги виробництва змістились у приватний сектор. Функціонування особистих селянських господарств (ОСГ) послабило негативні наслідки економічної кризи розпаду колективних господарств, стало основним джерелом поповнення бюджету сім'ї селянина і забезпечення продуктами харчування як міського, так і сільського населення.

Роль аграрного сектору у реальній економіці України без перебільшення можна вважати вирішальною. За даними дослідження економіки агропромислового комплексу [8, с. 48–49], аграрний сектор є одним із провідних секторів економіки України, частка якого в загальному випуску продукції у фактичних цінах становила у 2015 р. 13,3% та у загальному обсязі валової доданої вартості –14,2%. Спостерігалася позитивна динаміка і у 2016 р., коли на галузь припадало 16% валової доданої вартості. Цей показник був найвищим в економіці. За підсумками 2015 р. сільське господарство було єдиною прибутковою галуззю серед секторів економіки, які здійснюють основний внесок у ВВП країни. Прибуток сягнув 103456 млн. грн, що майже вп'ятеро більше, ніж у 2014 р., тоді як у 2000 р. галузь була збитковою (–121 млн. грн). Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції досить високий – 45,6%, зокрема, високий рівень ефективності спостерігається у продукції рослинництва (50,6%), вона є провідною галуззю, оскільки забезпечує швидку окупність інвестицій та забезпечує високий рівень рентабельності.

Важливу роль у скороченні виробництва продукції в сільськогосподарських організаціях відіграє незадовільне забезпечення добривами, а також засобами хімічного захисту рослин. Однак найбільш катастрофічний стан складається з забезпеченням сільгосптоваровиробників сільськогосподарською технікою і обладнанням.

Ситуацію із забезпеченням підприємств АПК фінансовими ресурсами характеризують відносини з кредитними установами. Статистичні дані показують, що досить велика їхня заборгованість за отриманими кредитами і позиками, а розміри простроченої заборгованості вельми істотні. Серед безпосередніх проблем функціонування сільськогосподарського товаровиробника можна виділити такі: не досить відпрацьований фінансово-кредитний механізм; відсутність ефективної

державної підтримки сільського господарства, що забезпечує нормальне функціонування аграрного виробництва; недоступність кредитних ресурсів через високі кредитні ставки і у зв'язку з цим нестача коштів для ведення не тільки розширеного, але і простого відтворення; масова збитковість підприємств, що не дозволяє своєчасно повертати позикові кошти. Тому виявлені негативні тенденції у розвитку агробізнесу не можуть не позначитися на діяльності малих форм господарювання.

Слід відзначити, що необхідність розвитку малого бізнесу в сільському господарстві регіону зумовлена як економічними, так і соціальними факторами. Найважливішим моментом є забезпечення продовольчої безпеки держави. Нині ключовими питаннями розвитку сільських територій та збереження селянського укладу життя стає подолання сільського безробіття і підвищення рівня доходів сільського населення в регіонах. На тлі активізації діяльності формувань агрохолдингового типу виникають негативні тенденції, які проявляються в скороченні частки зайнятих у сільській місцевості, відчуженні працівників від результатів своєї праці і розподілу доходів.

Водночас поступовому розвитку сфери малого бізнесу в сільському господарстві перешкоджає низка проблем правового, організаційного та економічного характеру, в основі яких лежить специфіка сільськогосподарського виробництва, кризовий стан АПК загалом, недостатня державна підтримка, а також дрібно-масштабний характер виробництва [7].

По-перше, не сформована достатня правова основа для розвитку індивідуально-сімейного сільськогосподарського виробництва і сільськогосподарської споживчої кооперації, належним чином не прописані правові умови державної підтримки малого агробізнесу.

По-друге, не налагоджена ефективна система збуту продукції, матеріально-технічного і виробничого обслуговування інших малих форм господарювання. У більшості сімейних господарств використовуються низько-механізовані технології, великі витрати ручної праці.

По-третє, відсутній механізм-регулятор взаємодії між органами державної і муніципальної влади, з одного боку, і союзами, асоціаціями селянських (фермерських) і особистих підсобних господарств, сільських підприємців – з іншого. Це приводить до не досить повного врахування інтересів і потреб суб'єктів малого бізнесу та сільських жителів під час розроблення заходів аграрної та сільській політики, знижує її ефективність.

Економічна і соціальна доцільність, а також виявлена життєздатність малого бізнесу в умовах ринкової економіки визначають необхідність подолання вказаних проблем на основі комплексного стимулювання діяльності малого агробізнесу, яке здійснюється в межах економічного механізму, покликано створити умови для розвитку цієї сфери. Конкретизуючи поняття економічного механізму, доцільно виділити такі його складники, як правове забезпечення, фінансовий механізм і кредитний механізм.

При цьому правове забезпечення є основним фактором в організації як фінансового, так і кредитного механізмів та покликане регламентувати питання їхнього функціонування. Фінансовий механізм являє собою сукупність видів і форм організації фінансових відносин, умов і методів обчислення, що застосовуються під час формування фінансових ресурсів освіти і використання грошових фондів цільового призначення. Кредитний механізм передбачає реалізацію власності на позичковий фонд, який виступає в тій чи іншій організаційній формі кредитних відносин. У зв'язку з цим кредитний механізм доцільно розглядати як форму організації і способів використання кредитних відносин.

На сучасному етапі економічного розвитку економічний механізм функціонування малого бізнесу в сільському господарстві на регіональному рівні характеризується впливом як ринкової саморегуляції, так і державного регулювання [2]. При цьому прояв ринкової саморегуляції спостерігається у формі стихійного регулювання (реакція суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві на вплив таких параметрів ринку, як попит і пропозиція, рівень відсотків ставок, ціни на товари і послуги) і у формі свідомого регулювання безпосередньо суб'єктами малого бізнесу, що передбачає вибір спеціалізації, кредитну кооперацію і т.д.

Так, як показує досвід зарубіжних розвинутих країн, а також вітчизняна практика, ефективним напрямом подолання проблем розвитку малого агробізнесу є формування аграрної кооперативної системи, яка здатна забезпечити його інфраструктурне обслуговування, що дасть змогу гарантувати збут сільськогосподарської продукції, постачання засобами виробництва, отримання послуг фінансового та інформаційного характеру [3]. У зв'язку з цим стратегічним напрямом подальшого розвитку сфери малого агробізнесу повинна стати кооперація його суб'єктів, оскільки самотійно підвищити товарність свого виробництва й ефективно господарювати вони не в стані. Об'єднання по вертикалі окремих функцій буде сприяти поліпшенню фінансового стану господарств, дасть змогу знизити скупні витрати на виробництві та реалізацію продукції. При цьому у членів кооперативного об'єднання збережеться юридична і господарська самостійність.

Висновки. На сучасному етапі кооперація на регіональному рівні, на нашу думку, може стати потужною базою для підняття економіки малих форм господарювання в АПК, дасть змогу значно знизити транзакційні витрати. За таких умов кооперування має на меті використання багатьох варіантів партнерства: об'єднання фінансових засобів для взаємного кредитування (кредитна кооперація); використання об'єднаного парку техніки для спільного оброблення землі; утворення обслуговуючих (споживчих) кооперативів; утворення спільних підприємств для зберігання, переробки і реалізації продукції. Водночас динамічне формування аграрної кооперативної системи неможливо без державної підтримки та стимулювання.

Список використаних джерел:

1. Небава М.І., Шайдюк І.Є., Черкасова Ю.І., Дмитрук А.В. Механізми державного регулювання та підтримки малого підприємництва в Україні. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*. № 1(71). 2015. URL: <http://www.nbu.gov.ua/> (дата звернення: 02.12.2019 р.).

2. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2017 р. № 504-2017-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80> (дата звернення: 21.11.2019 р.).

3. Берницька Д. Дослідження процесів розвитку та підтримки малого бізнесу в Україні та Польщі. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2017. Вип. 22. С. 47–51.

4. Гринів Ю.О. Аналіз підходів до оцінки інноваційного розвитку малого підприємництва регіону. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 2. С. 106–111.

5. Волик В.А. Становлення малого та середнього бізнесу в Україні і його наслідки. URL: <http://eco-science.net/archive2002/108--8.html> (дата звернення: 11.11.2019 р.).

6. Кунденко А.В., Пономаренко О.В. Політика і стратегічні напрями підтримки малого та середнього підприємництва в Чернігівській області в умовах трансформації суспільно-економічних відносин. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. 2014. № 4(24). С. 60–65.

7. Мельник Т.О. Державна підтримка малого і середнього підприємництва в Україні. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2015. № 1(71). С. 102–108.

8. Ярмоленко Ю.О. Стан та тенденції розвитку аграрного виробництва в Україні. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2017. № 4. С. 47–59.

References:

1. Nebava M.I., Shajdjuk I.Je., Cherkasova Ju.I., Dmytruk A.V. (2015) *Mekhanizmy derzhavnogho rehuljuvannja ta pidtrymky malogho pidpryjemnyctva v Ukraini* [Mechanisms of state regulation and support of small business in Ukraine]. *ZhSTU Bulletin: Economics, Management and Administration* Available at: <http://www.nbu.gov.ua>. (accessed 12 December 2019).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017) *Strateghija rozvytku malogho i serednjogho pidpryjemnyctva v Ukraini na period do 2020 roku* [Strategy for the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine for the period up to 2020] *Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 24.07.2017 № 504-2017*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80>. (accessed 21 November 2019).

3. Bernycjka D. (2017). *Doslidzhennja procesiv rozvytku ta pidtrymky malogho biznesu v Ukraini ta Poljskhi* [Research of processes of development and support of small business in Ukraine and Poland]. *Regional aspects of development of productive forces of Ukraine*, № 22, P. 47–51.

4. Ghryniv Ju.O. (2016). *Analiz pidkhodiv do ocinky innovacijnogho rozvytku malogho pidpryjemnyctva rehionu* [Analysis of approaches to assessing innovative development of small business in the region]. *Formation of market relations in Ukraine*, № 2, P. 106–111.

5. Volyk V.A. (2010) *Stanovlennja malogho ta serednjogho biznesu v Ukraini i jogho naslidky*. [Formation of small and medium business in Ukraine and its consequences], Available at: <http://eco-science.net/archive2002/108--8.html>. (accessed 11 November 2019).

6. Kundenko A.V., Ponomarenko O.V. (2014). *Polityka i strategichni naprjamy pidtrymky malogho ta serednjogho pidpryjemnyctva v Chernihivskij oblasti v umovakh transformaciji suspiljno-ekonomichnykh vidnosyn* [Policies and Strategic Directions for Supporting Small and Medium-Sized Entrepreneurship in the Chernihiv Region in the Conditions of Transformation of Socio-Economic Relations]. *Scientific Bulletin of Chernihiv State Institute of Economics and Management*, № 4(24), P. 60–65.

7. Meljnyk T.O. (2015). *Derzhavna pidtrymka malogho i serednjogho pidpryjemnyctva v Ukraini*. [State support for small and medium-sized enterprises in Ukraine]. *Bulletin of Zhytomyr State Technological University*, № 1(71), P. 102–108.

8. Jarmolenko Ju.O. (2017). *Stan ta tendenciji rozvytku aghrarnogho vyrobnyctva v Ukraini*. [State and tendencies of development of agricultural production in Ukraine]. *Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*, № 4, P. 47–59.